

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN YÜZÜNCÜ YILINDA ÇAĞDAŞ MAKEDONYA TÜRK ŞAİR VE YAZARLARININ ESERLERİNDE BARIŞ, KARDEŞLİK VE DOSTLUK*

Djuneis NURESKI**

ÖZET

Osmanlı döneminde Balkanlarda uzun bir süre hâkim olan barış ve istikrar ortamında Makedonya'daki Türk edebiyatı da büyük gelişmeler kaydetmiştir. Osmanlı idaresinin bu topraklardan çekilmesinden sonra Yugoslavya Krallığı döneminde buradaki Türk edebiyatı fetret dönemini yaşamıştır. Makedonya'daki Türk edebiyatının yeniden canlanması ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1944'te kurulmuş olan Sosyalist Yugoslavya döneminde ve sonrasında söz konusu olmuştur. Bu dönemde çağdaş Makedonya Türk edebiyatını meydana getiren önemli sayıda şair ve yazarlar yetişmiştir. İşte bu çağdaş Makedonya Türk edebiyatının önemli isimlerinden olan Şükrü Ramo, Enver Tuzcu, Süreyya Yusuf, Lütfi Seyfullah, Necati Zekeriya, Fahri Kaya, İlhami Emin, Nusret Dişo Ülkü, Avni Engüllü, Fahri Ali, Suat Engüllü, Alaettin Tahir gibi şair ve hikâye yazarlarının şiir ve hikâyelerinde barış ve kardeşlik teması önemli bir yer işgal etmektedir. Biz de burada bu şair ve yazarların bazı şiir ve hikâyelerinde barış, kardeşlik ve dostluk temalarını nasıl ele aldıklarını anlatmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Çağdaş, Makedonya, Türk, şair, yazar, barış, kardeşlik, dostluk.

* Bu makale, Edirne Valiliği, T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı ve Trakya Üniversitesi tarafından 02-03 Kasım 2012 tarihleri arasında düzenlenmiş olan "Edebiyatın Büyüsünde Barışa Kanat Çırpma: Çağdaş Balkan Edebiyatlarında Barış ve Kardeşlik Teması" konulu uluslararası sempozyumda "*Çağdaş Makedonya Şair ve Yazarlarında Barış ve Kardeşlik Teması*" başlığıyla bildiri olarak sunulmuştur.

** Öğr. Gör., Trakya Üniversitesi, Balkan Araştırma Enstitüsü, Balkan Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, E-mektup: djuneisnureski@trakya.edu.tr; dzuneis_nur@hotmail.com.

DJUNEIS NURESKI

**PEACE, BROTHERHOOD AND FRIENDSHIP THEMES AT
THE WORKS OF CONTEMPORARY MACEDONIAN
TURKISH WRITERS AND POETS AT THE CENTENARY
YEAR OF THE FIRST WORLD WAR**

ABSTARCT

Macedonian Turkish literature developed significantly also under the environment of peace and stability of the Ottoman reign in the Balkans which has lasted for a long time. After the withdrawal of the Ottoman rule from these lands, Turkish literature of the region lived an interregnum period during the Kingdom of Yugoslavia. The revival of the Macedonian Turkish literature in Macedonia took place only during and afterwards the establishment of the Socialist Yugoslavia in 1944, after World War II. During this period, a significant number of poets and writers that make up the contemporary Turkish literature in Macedonia, were raised. The theme of peace and brotherhood occupies an important place on the works of some of the most important names, poets and story writers, of the Macedonian Turkish literature such as Şükrü Ramo, Enver Tuzcu, Süreyya Yusuf, Lütfi Seyfullah, Necati Zekeriya, Fahri Kaya, İlhami Emin, Nusret Dişo Ülkü, Avni Engüllü, Fahri Ali, Suat Engüllü, Alaettin Tahir. Our aim here is to discuss how the themes of peace, brotherhood and friendship were analyzed at some poems and stories of these poets and writers.

Keywords: Modern, Macedonia, Turk, poet, writer, peace, brotherhood, friendship.

Giriş

Bütün Balkan Türkleri gibi, Makedonya'daki Türkler de Osmanlı idaresinde diğer Balkan milletleriyle birlikte tam beş yüz yıl boyunca barış içinde kardeşçe yaşamışlar ve bu coğrafyada zengin bir Türk kültürü ve edebiyatı vücuda getirmişlerdir.

Osmanlı hâkimiyetinin sona erdiği, Türklerin egemen millet konumundan azınlık millet konumuna düştükleri Balkan Savaşları ve arkasından gelen Birinci Dünya Savaşından sonra, diğer Balkan Türkleri gibi Makedonya Türkleri de çok zor dönemlerden geçmişlerdir.

Makedonya'daki Türk varlığının dolayısıyla Türk edebiyatının Osmanlı sonrasındaki tarihî seyrine baktığımızda başlıca üç dönemden geçerek günümüze kadar ulaştığını görürüz. Bu dönemleri kronolojik olarak

**BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞININ YÜZÜNCÜ YILINDA ÇAĞDAŞ MAKEDONYA TÜRK
ŞAİR VE YAZARLARININ ESERLERİNDE BARIŞ, KARDEŞLİK VE DOSTLUK**

şu şekilde sıralamak mümkündür: Sırp-Hırvat-Sloven (Yugoslavya) Krallığı Dönemi (1918-1940), Tito Yugoslavyası Dönemi (1944-1991) ve Bağımsız Makedonya Dönemi (1991 sonrası)

Balkan Savaşlarının sonunda Osmanlı idaresinin bu topraklardan çekilmek zorunda kalması, Makedonya ve genel olarak Balkan Türkleri açısından büyük acıların ve toplu göçlerin yaşandığı zor günlerin başlangıcı olmuştur. İkinci Balkan Savaşı neticesinde Makedonya toprakları parçalanarak Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan arasında paylaşılmıştır. Bundan sonra 1940 yılına kadar bugünkü Makedonya ve Makedonya'daki Türkler Sırbistan'ın bir parçası olarak Sırp tahakkümü altında yaşamışlardır. 1918 yılında Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı adıyla kurulan, daha sonra 1929 yılında adı Yugoslavya Krallığı olarak değişen ve Sırp tahakkümüne dayanan Krallık Dönemi, çeşitli ekonomik ve sosyo-kültürel baskılarla Makedonya Türklerinin Türkiye'ye göçe zorlandıkları, Türkçe eğitimle Türkçe basının yasaklandığı, dolayısıyla buradaki Türk edebiyatının sekteye uğratıldığı dönem olmuştur. Türkçe okulların kapandığı, Türkçenin yasaklandığı ve buralı Türklerin Türkiye'yle bağlarının koparıldığı bu dönem, Makedonya'daki Türk edebiyatının fetret devri olarak adlandırılabilir.

İkinci Dünya Savaşı'nda Yugoslavya toprakları Alman ve Bulgar güçlerinin işgaline uğradığında, savaş sonrasında bütün halklara eşit hakların tanınacağını söyleyen Tito'nun önderliğindeki Yugoslavya Halk Kurtuluş Savaşına diğer uluslarla birlikte Türkler de katılmışlar ve büyük kahramanlıklar göstermişlerdir. 1944 sonrasında kurulan Yugoslavya'nın federal yapısında Cumhuriyet statüsünü kazanan Makedonya, Kurtuluş Savaşı sonrasında uygulanan azınlık haklarını belli çerçeveler içinde Türklere de vermiştir. Bunun bir sonucu olarak yörede Türk okullarının yeniden açılması, Türkçe basın ve yayınlarına izin verilmesine paralel olarak Makedonya Türk edebiyatı da, uzun bir suskunluk devresinden sonra yeniden canlanmaya başlamıştır. Çağdaş Makedonya Türk edebiyatının ortaya çıkışı da işte bu ikinci devreye rastlar. 1944 yılının sonunda haftalık *Birlik* gazetesiyle doğan, daha sonraları yayınlanmaya başlayan *Sevinç* (ilk adı *Pioner Gazetesi*) ve *Tomurcuk* dergileriyle filizlenen ve nihayet 1965 yılında *Sesler Toplum-Sanat Dergisi*'nin bu yayın faaliyetine katılmasıyla büyük bir ivme kazanmış olan Makedonya Türk edebiyatı, başarılı birçok şair ve hikâye yazarını yetiştirmiştir.

Çağdaş Makedonya Türk edebiyatı şair ve yazarlarını Yugoslavya döneminde savaştan çok daha önce doğup savaşı bizzat yaşamış olanlar ve savaşa yakın yıllarda veya savaşın hemen sonrasında doğup savaşı yaşamamış olanlar şeklinde iki gruba ayırmak mümkündür. Birinci gruptakilerin çoğu, savaş öncesi Yugoslavya'sında okullarını Türkçe okuyamamışlar, savaş yıllarında eğitimlerini yarıda kesip savaşa katılmışlar ve savaşın yıkıcı etkisini yakından hissetmişlerdir. Dolayısıyla bütün bunlar, onların savaş sonrasında çevrelerine bakışlarını etkilemiştir. Bu yüzden birinci gruptaki yazarlar, daha çok güdümlü olarak yazdıkları şiir ve hikâyelerinde çoğunlukla savaş yıllarını ve savaşta yaşanan dramları ve yeni sistemin sloganlarını yansıtmışlardır. Şükrü Ramo, Enver Tuzcu, Mustafa Karahasan, Süreyya Yusuf, Lütfi Seyfullah, Necati Zekeriya, Fahri Kaya, İlhami Emin gibi şair ve yazarlar birinci gruba aittir.

İkinci gruptakiler ise, birincilere göre daha şanslı sayılırlar. Daha düzenli ve ana dilleri ile eğitim görmüşlerdir. Savaştan sonra yetişenler, ana dillerini konuşma ve yazı dili olarak da kullanma imkânına kavuşmuşlardır. Savaşın getirdiği sıkıntılar ve kötülükler ortadan kalktıkça, insana ve çevreye bakış açısı da bir anlamda değişmiştir. Dolayısıyla ikinci gruptaki şair ve yazarların şiir ve hikâyelerinde işledikleri konulara daha bireysel yorumlar kattıkları görülür. Nusret Dişo Ülkü, Avni Engüllü, Fahri Ali, Suat Engüllü, Alaettin Tahir, Sabit Yusuf gibi şair ve yazarlar ikinci grup şair ve yazarlarından bazılarıdır.¹

Büyük bir kısmı savaşı ve onun acılarını bütün çıplaklığıyla yaşamış olan Türk şair ve yazarları, savaş sonrasında eserlerinde barış, kardeşlik ve dostluk temalarını işleyerek Makedonya'da bir barış kültürünün oluşmasında büyük katkılar sağlamışlardır. Şimdi burada çağdaş Makedonya Türk şair ve yazarlarının, eserlerinde barış, kardeşlik ve temalarını nasıl ele aldıklarını anlatmaya çalışacağız.

Çağdaş Makedonya Türk Şair ve Yazarlarının Eserlerinde Barış, Kardeşlik ve Dostluk

Çağdaş Makedonya Türk edebiyatının ilk kuşağı olarak yetişen şair ve yazarlar ya doğrudan doğruya Halk Kurtuluş Savaşına katılmışlar veya

¹ Abdulkadir Hayber, *Makedonya ve Kosova Türklerinin Edebiyatı*, MEB Yayınları, İstanbul 2001, s. 283.

**BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞININ YÜZÜNCÜ YILINDA ÇAĞDAŞ MAKEDONYA TÜRK
ŞAİR VE YAZARLARININ ESERLERİNDE BARIŞ, KARDEŞLİK VE DOSTLUK**

çocuklukları savaş yıllarında geçmiştir. Bu nedenle, şiir ve hikâyelerinde daha çok savaş ve savaş yılları sonrasında tesis edilmeye çalışılan düzenin kardeşlik-birlik mefkûresine hizmet eden toplumsal konuları işlemişlerdir.

Çoğu öğretmen olan bu şair ve yazarlar, geleceğin mimarı olan çocuklara özel önem vermişlerdir. Bu nedenle daha çok çocuk edebiyatı tarzında şiir ve hikâyeler yazmışlardır. Bu şiir ve hikâyelerinde barış ve kardeşlik konularına ağırlık vererek bu topraklarda bir barış kültürü yaratmaya çalışmışlardır diyebiliriz.

Savaş sonrası Makedonya’da güdümlü Türk şiirinin ve hikâyesinin ilk örneklerini yazan Şükrü Ramo, vatan sevgisi, barış, kardeşlik-birlik gibi konuları şiir ve hikâyelerinde en çok işleyen yazarların başında gelmektedir. 1918’de Doğu Makedonya’nın İştîp şehrinde doğup 1988’de Üsküp’te ölmüş olan yazar, ilk ve orta öğrenimini İştîp’te tamamlayarak, Üsküp Felsefe Fakültesi’nin Coğrafya Bölümünde yüksek tahsiline başlamış, İkinci Dünya Savaşının çıkması üzerine öğrenimini yarıda keserek İştîp’e dönmek zorunda kalmıştır. Alman işgaline karşı direnen partizan birliklerinde yurdunun kurtuluş mücadelesine katılmıştır. Savaştan sonra Üsküp’e dönerek siyaset alanında eğitimini tamamlamıştır. 1945’ten 1963’e kadar eğitim kurumlarında çeşitli görevlerde bulunan ve Birlik gazetesinin sorumlu ve başyazarı görevini sürdüren Şükrü Ramo, 1963’ten sonra siyasete girerek Makedonya Halk Meclisi milletvekilliğinden Meclis Başkan Yardımcılığına kadar çeşitli görevlerde bulunmuştur. Şükrü Ramo’nun şiir ve hikâyelerinde yetiştiği ve yaşadığı ortamın izleri ve etkileri görülmektedir.

Birçok hikâyesinde savaş sonrasında kurulan yeni düzendeki insanlar arasında oluşan kardeşlik-birlik temasını işleyen Şükrü Ramo’nun, bu konuyla ilgili en çarpıcı mesajlarını verdiği hikâyelerinden biri *Yeşil Köy* hikâye kitabında yer alan “*Yeni Günler*” ve “*Nazlı Nine*” hikâyeleridir.

Yeşilköy’de yaşayan Yörük bir ailenin kendi ortamı içerisinde anlatıldığı “*Yeni Günler*” hikâyesinde kahramanların ağzından kardeşlik-birlik, kooperatif ve anadilde eğitim gibi konularda mesajlar verilmiştir. Memleket düşman işgalinden kurtarılmış, eski günler geride kalmış, her milletin kendi diliyle okuyabildiği, kardeşlik-birlik dolu yeni günler başlamıştır. Savaştan önce her şeyi yerinde olan Osman Ağa, savaşta düşman işgali sırasında bütün varını kaybeder. Savaş sonrasında komşu köylerden Müslüman-Türk ve Hıristiyan-Makedon kardeşlerinin yardımı ve

İlgisi sayesinde Osman Ağa ailesi, kendisini toparlayabilmiştir. Yazar, bunu ailenin reisi Osman Ağa'nın ağzından yakınmakta olan karısı Zeliha'ya hitap ederken şöyle aktarır:

“Hadi be karı, hadi mari bacı, aklını topla, görüverdin artık! Ben kocabaşı oldum. Köy işlerini görüyorsun. Kap kaçak ediniverdik. Ekmeğimiz, tuzumuz var. Ocağımız tütüyor. Davarımız da olacak. Alikoçlu Kamber bir eşek verecek. Podareşli Risto iki öküz gönderecek. Koyun, keçi de alacağız. Dostlarım iyi, namuslu, vicdanlı adamlardır. Hepimiz kardeşiz. Beyaz sütün, berrak suyun, siyah ekmeğin evlatlarıyız. Bülbüller şakır şakır ötecek, rahat nefes alıvereceğiz!”²

Görüldüğü gibi, Şükrü Ramo, bu hikâyede aynı sütün, aynı suyun, aynı ekmeğin evlâtları olarak bütün insanların kardeş olduklarını söyler. Aynı zamanda bizlere bu kardeşlik ve birlik duygusuyla insanların bütün zorlukları aşabileceği mesajını da vermektedir.

Yazar, *Nazlı Nine* adlı hikâyesinde kardeşlik ve birlik konusunu işlemektedir. Bu hikâyede Doğu Makedonya'da kurtuluş savaşı sonrasında farklı etnik ve dinî gruplara ait olan bütün insanların kardeşlik-birlik duyguları içinde kurtuluş günlerine nasıl birlikte sevindiklerini ve nasıl hep beraber horon teptikleri anlatılmaktadır. Rusya Kızıl ordusundan Almanlara esir düşerek ta Radoviş'e kadar gelen ve kurtuluş sonrasında Radoviş halkıyla beraber sevinen Alyoşa'nın, “Radoviş Kıptisi Ahmet ile İштиpli Partizan Risto arasına” nasıl girdiğini ve “el ele, kol kola, hep beraber, hem Makedon, hem Türk, hem de Sırp horonlarını” nasıl teptikleri anlatılır. Sonra Radoviş ve Yürükan köylerinin Srem savaşçıları şehre girerken Türkçe ve Makedonca “*Yaşasın Yoldaş Tito*”, “*Yaşasın Kardeşlik-Birlik*” pankartlarının nasıl açıldığı anlatılır.

Yazar, genç Rus askeri Alyoşa'ya Kurtuluş Savaşına katılarak büyük kahramanlıklar gösteren torunu Aluş'u anlatırken bütün bu birlik-beraberlik ve kardeşlik mesajlarını Nazlı Nine'nin ağzından okuyucusuna şöyle vermektedir: “...*Kurtuluş, özgürlük ve eşitlik, hepimizin malı olacak. İyilikte de kötülükte de beraber yaşadık, beraber yaşıyoruz, beraber yaşayacağız, bu kardeşlik-birlik kubbesi altında!*”³

² Hayber, *a.g.e.*, s. 85-92.

³ Necati Zekeriya, *Sevgiyle (Çocuk Öykümüz Güldestesi)*, Tan Yayınları, Priştine 1988, s. 25-29.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞININ YÜZÜNCÜ YILINDA ÇAĞDAŞ MAKEDONYA TÜRK
ŞAİR VE YAZARLARININ ESERLERİNDE BARIŞ, KARDEŞLİK VE DOSTLUK

Şükrü Ramo'nun kardeşlik temasını işleyen bir diğer hikâyesi ise İştîp-Makedonya ve Yugoslavya Yahudilerine armağan ettiği "*Samuil ile Sara'nın Kara Dertleri*" adlı hikâyesidir. Hikâye'de Müslüman-Türk olan Şakir ile Yahudi Samuil'in ve iki ailenin din farkı gözetmeden nasıl kaynaştıklarını ve kardeşçe yaşadıklarını anlatır. Şakir, Samuil'in en iyi arkadaşıdır, hemen her gün evlerine gidiyor. Evde, okulda, oyunda her yerde beraber vakit geçiriyorlar. Aralarında Yahudi dilinde ya da Türkçe konuşuyorlar. Şakir, Samuil'i her fırsatta, her yerde, her şeyden koruyor. Bazen onun için kavga da ediyor. Ona dokunanlara tokat atıyor. Samuil de candan saydığı arkadaşı Şakir'e keder gelmesin, leke sürülmesin diye, kendini aşağı tutuyor. Gelen geçene selam veriyor. Samuil ve Şakir beraber hamama yıkanmaya da giderler hep. Yazar bu hikâyede kardeşlik mesajını, Hamam'dayken Şakir'in, peştamalının düşmesiyle tesadüfen Samuil'in de sünnetli olduğunu görmesi üzerine aralarında geçen şu satırlarda vermektedir:

*“Şakir şaşakalarak:
-Sen de sünnetli misin? Diye sordu. Samuil gülümseyerek:
-Ya ne sandın! Ben daha doğumumdan sünnetliyim! Beni Rabin sünnet etmiş. Seni ise herhalde sünnetçi bir berber. İkimiz de aynı sayılırız! Cevabını veriyor.”*⁴ Hattâ hikâyenin sonunda, Samuil'in ailesi kızları Roza'yı Şakir'le evlendirmek isterler.

Hikâyelerinde daha çok ideolojik anlamda kardeşlik ve birlik temasını işleyen Şükrü Ramo'nun, şiirlerinde barış temasını daha yoğun bir şekilde işlediğini görmekteyiz. Savaşı birebir yaşamış olan şair, bazı şiirlerinde savaşın trajik taraflarını hatırlatarak artık hiçbir insanın savaşı yaşamasını istemez. Nitekim,

“Kim İster?

*Kim ister bugünün çağdaş yoluna
Kinci gözlerden zehirler aksın?
Kim ister doğada berrak sulara
Kara göklerden bulutlar yağsın?*

Kim ister kim ister defne dalını

⁴ Nimetullah Hafız, *Yugoslavya'da Çağdaş Türk Edebiyatı Antolojisi (Hikâye-Roman)*, Cilt 2, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989, s. 43.

DJUNEİS NURESKİ

*Hırçın bir hırsın baltası kessin?
Kim ister beşikte yatan çocuğu
Kıllı bir kolun yumruğu ezsin?*

*Kim ister dünyada fidanlar diken
Anneyi yavrusuz ağlarken bulsun
Kim ister babayı, kardeşi, kızı
Kanlı savaşta düşerken görsün?*

*Kim ister kim ister mutlu yaşarken
Yurdunu, evini yalımlar sarsın
Kim ister barışa gülen gözleri
Kasırga içinde rüzgâr süpürsün?*

*Kim ister çevrende uçarken bugün
Güneşe sevinen kuşlar da ölsün?
Kim ister topraktan yıldıza varan
İnsanlık yolunu mezarlar örtsün?*

*Kim ister söyleyin analar kızlar
Bu çağda kim ister cana kıyanı?
Kim ister söyleyin dostlar kardeşler
Yaşayan dünyaya yıkım isteyenini?”⁵*

dizeleriyle savaşın trajik yönlerini sıralayarak bir bakıma artık dünyada kinci gözlerden zehirleri akıtan, yatakta yatan bebekleri ezen, anneleri ağlatan, barışa gülen gözleri söndüren, babaları, kardeşleri, kızları öldüren, uçarken güneşe sevinen kuşları öldüren, topraktan yıldıza varan insanlık yolunu mezarlarla örten kanlı savaşların yaşanmaması için insanlığa çağrıda bulunmaktadır.

“Güzellik Sevgisi”⁶ şiirinde “geçmişin, bugünün her ferdi gibi, kendisinin de hayata dostlukla baktığını”, “sevilen her şeyi çılgınca

⁵ Mustafa İsen - Reyhan İsen - Ayşe Esra Kireççi, *Balkanlarda Türk Çocuk Şiiri Antolojisi*, Varlık Yayınları, İstanbul 2001, s. 61.

⁶ Yusuf Süreyya, *Yugoslavya Türk Şiiri*, Tan Yayınevi, Prizren 1976, s. 39.

*Geçmişin, bugünün her ferdi gibi
Ben de ömrüme dostlukla bakar,
Çılgınca severim sevilen her şeyi
Her şeyden üstün toprak-Yurdumu.
İnan ki, sevgilim – kuvvetim yetse
Ömrümde çok renkli katmerler açsa
Yolumdan dikenli postalar çekilse –*

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞININ YÜZÜNCÜ YILINDA ÇAĞDAŞ MAKEDONYA TÜRK
ŞAİR VE YAZARLARININ ESERLERİNDE BARIŞ, KARDEŞLİK VE DOSTLUK

sevdiğini”, “insanlık yolunda her şeyde pürüzsüz ahenkler aradığını”, “her şeyde, herkeste, her yerde doğruluk ve yurduna hizmetle birlikte insana hürmeti aradığını” söyleyen Şükrü Ramo, “*Barış Eseri*” adlı şiirinde, dünyayı ve içinde yaşayan insanı barış eseri olarak görmekte, dolayısıyla insanlığı sonsuza dek barış eseri olan bir dünyada yaşamaya davet etmektedir:

*“Rüzgâr olsam
başım değsin göklere
Elim yıldız
yaprak döksün yerlere
Güneş sarksın
insin deniz dibine
Al yüzünü
gersin yolun izine
Bahar serpsin
çağdaş çağın gözüne
Varsın gitsin
sonsuz yıllar ileri
insan barış eseri!
Martı olsam
kanat gersem yellere
Kolum kuvvet
umut versin günlere
Bulut taşsın
aksın yağmur çöllere
Ak yüzünü
sürsün deniz suyuna-
Yalım serpsin
yanar dağın tozuna*

*Günleri geceye katmakla işler
Son hücremi de güneşe mıhlar
Her taşta zümrüitten çelenkler takar
Her şeyde pürüzsüz ahenkler arar
En fazla insanın insanlık yolunda
İşçinin pazılı kalın kolunda
Kaleminden sızılan söz ve yazıda
Sözle eseri tek olan yoldaşta –
Her şeyde, herkeste, her yerde elbet
Ararım sevgilim, güzelim, gülüm –
Ararım doğruluk – Yurduma hizmet,
Hizmetle birlikte – insana hürmet.
(Şiirin son bendi)*

DJUNEİS NURESKİ

*Çeksin gitsin
sonsuz yollar ileri
Bin yaşasın
dünya barış eseri!”
(Renkli Gülüşler)⁷*

Makedonya Türklerinin edebiyatında şiirde ilkler arasında yer alan Enver Tuzcu, aslen Üsküplü olup 1916’da İzmir’de doğmuş ve 1958’de tedavi edilmek üzere gittiği İstanbul’da ölmüş, İkinci Dünya Savaşından sonra Makedonya’daki Türk okullarında Türkçe öğretmenliği yapmıştır. İlk önceleri bireysel konularda şiirler yazan Tuzcu, 1950’den sonra daha çok toplumsal konuları ele alan şiirler yazarak vatan ve bayrak sevgisini, kahramanlığı, kardeşlik duygusunu içten bir inançla ve yücelterek çocuklara aşılama çalışmıştır. Tuzcu yer yer vatan sevgisiyle kahramanlığı birleştirmiştir. Vatan sevgisiyle sınırları bekleyen, bütün Yugoslavya milletini kardeş gören askerin dilinden çocukların dünyasına şu dizeler dökülür:

*“Hür vatanım ardımda
Önümde kardeş millet
Silah elde beklerim
Kabul etmem ben zillet.”⁸*

Yurdunu bekleyen asker, başkalarının da yurduna saygılıdır aslında. Çünkü, daha önceki yıllarda yurdunda çekilenleri bilir. Düşmanın yaptıklarını görür. Kendi yurdundaki insanın çektiği acıları bildiği için başkalarının aynı acıya düşmesini istemez. O zamanlar bağırarak inleyenlerin, “Vatanım... Ah vatanım!...” dediğini bilir. Vatan sevgisiyle insan sevgisini birleştirir.

Şiirlerinde savaş yıllarını da işlemiş olan Enver Tuzcu, “*Gençliğe Hitap*” şiirinin son dizelerinde savaş sonrasında gençlikten kinle, intikamla, savaşla değil “gece gündüz çalışarak” “bilgi kılıçlarıyla”, “kafalarını ilimle doldurmakla” “dünden olan hınçlarını çıkarmalarını” ister:

*“Doğdu hakikat güneşi, bugün artık dün değil,
Sana yoktur hiçbir kuvvet desin ki bugün eğil,
Serbestsin sen intihapta nereye versen meyil,*

⁷ Hayber, a.g.e., s. 78.

⁸ Hayber, a.g.e., s. 53.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞININ YÜZÜNCÜ YILINDA ÇAĞDAŞ MAKEDONYA TÜRK
ŞAİR VE YAZARLARININ ESERLERİNDE BARIŞ, KARDEŞLİK VE DOSTLUK

Yoktur hakkı kimselerin sana desin hür değil.

*Gece gündüz durma çalış, çıkar dünden hıncını,
Kafanı ilimle doldur, çek bilgi kılıcını.”⁹*

Çağdaş Makedonya Türk edebiyatında hikâye ve oyun yazarlığının yanında akademik kimliğiyle Türkoloji alanındaki araştırma ve incelemeleriyle de dikkati çeken Süreyya Yusuf da Halk Kurtuluş Savaşına katılmış yazarlardan olup 1923 yılında Makedonca adı Veles olan Köprülü’de doğmuştur. Yaşadığı sürece ilkokuldan üniversiteye kadar eğitim kurumlarının her kademesinde görev yapmış olan yazar, Priştine Üniversitesi Şarkiyat Bölümünde Türk dili profesörü görevine devam ederken 1977 yılında vefat etmiştir. İkinci Dünya Savaşından sonra Yugoslavya’da hâkim olması istenilen ilkelerin toplumda yaygınlaşmasına çalışmış olan Süreyya Yusuf, hikâyelerinde en yoğun olarak işlediği konu göç olmasıyla birlikte Sabri’nin Ayrılışı hikâyesinde olduğu gibi satır aralarında o günkü Yugoslavya’da tesis edilmesine çalışılan kardeşlik-birlik ruhundan da bahsetmiştir.

Sabri’nin İstanbul’a göçünü konu edinen “*Sabri’nin Ayrılışı*” adlı hikâyesinde yazar, yirmi yıl öncesinde aynı şekilde Makedonya içinde küçük bir kasabaya taşınırlarken babasının teselli edici sözlerini hatırlatırken, o günkü kardeşlik-birlik ruhunu şu satırlarla yansıtmaya çalışmıştır:

*“İyi ama Sabri’nin o zaman on sekiz yaşı vardı. Geçirdiği en ağır anlar bile ona öyle güç gelmiyordu. Herkesi seviyor, herkesten sevildiğini umuyordu. En çok inandığı da kurtuluş savaşına katılan arkadaşlarıydı.
‘Saldırıyı kovduktan sonra hep bir arada yeni bir düzen, kardeşlik-birlik düzeni, eşitlik ve mutluluk düzeni kuracağız’ diye hiç ikircim göstermeden savaştı bu ülkü uğruna. Özgürlüğe kavuşuncaya dek de nelere uğramadı Sabri bu yüzden.”¹⁰*

1926 yılında Üsküp’te doğmuş olan ve Çağdaş Makedonya Türk edebiyatının birinci kuşak şair ve oyun yazarlarından Lütfi Seyfullah da daha çok o günkü Yugoslavya konjonktürüne bağlı, güdümlü olarak yazdığı

⁹ Süreyya, *a.g.e.*, s. 20.

¹⁰ Hayber, *a.g.e.*, s. 125.

bazı çocuk oyunlarında savaş yıllarında Makedonya'daki Makedon, Türk ve Arnavutlar arasındaki kardeşlik-birlik ruhunu yansıtmıştır.

Yazarın, “*Üç Arkadaş*” adlı oyununda geçen, Makedon Koçko, Türk Erol ve Arnavut Agim bu kardeşliği sembolize eden karakterlerdir. Birbirini çok seven ve yakın arkadaş olan Makedonya'daki ayrı milliyetlerden bu üç çocuk, Eski Yugoslavya'nın Halk Kurtuluş Savaşı yıllarında partizanlara katılarak dağa çıkarlar. Bulgarlara ve Almanlara karşı savaşın kazanılmasında büyük gayret gösterirler. Yazar onların arasındaki dostluk ve arkadaşlığı topluma örnek olarak gösterir. Oyun, anlatıcının şu sözleriyle biter:

“...Kent hücumunda bu üç arkadaş, yıldırım gibi düşmana karşı hücum ediyorlardı. Amaç, özgürlük, kardeşlik ve birlik adına düşmanı yurttan kovmaktı. Şimdi yurdun kim bilir neresinde bu Üç Afacan, Üç Kardeş, Üç Arkadaş ne iş görmektedirler. Özgürlük, kardeşlik ve birlik adına savaştıklarını, o uzun savaşta kim bilir kaç kez, nasıl ölümden yaşamayı çaldıklarını seve seve hatırlarlar ve anlatırlar...” (Üç Arkadaş)¹¹

“*Bilmeceli Oyun*” adlı oyununda ise Lütfi Seyfullah, yaşlı bir dedenin çocuklara sorduğu ve çocukların verdiği cevaplarla kardeşlik mesajlarını vermiştir. Yazar oyunda, çevrede bilinen bilmecelerin yanında kendi yazdığı yeni bilmecelere de yer vermiştir. Oyunun sonlarına doğru yazar, Eski Yugoslavya'yı da dikkate alarak; “kardeşlik, birlik, hürriyet, doğruluk” gibi bazı ilkelerle ve yaptığı tasvirlerle Tito'yu sorar. Çocuklar hep birlikte cevap verirler. Çocukların, dünya çocuklarının kardeşliği üzerine söyledikleri bir türküyle oyun biter.¹²

Çağdaş Makedonya Türk edebiyatının birinci kuşağına ait önemli şair ve yazarlarından biri de 1928 Üsküp doğumlu Necati Zekeriya'dır. İlk çocukluk yılları savaşlar ve karışıklıklar içinde geçen şairin şiirlerde söyledikleri ile yaşadığı ortam arasında sıkı bir ilişki vardır. Daha on iki yaşındayken İkinci Dünya Savaşı patlak vermiş, arkasından doğup büyüdüğü topraklar işgal edilmiştir. Bütün bunları yaşamış biri olarak Necati Zekeriya, şiirlerine bir taraftan savaşın acısını öbür taraftan yurdunun kurtuluş sevincini yansıtmıştır. Sevinç ve Tomurcuk dergilerinin uzun zaman başyazarlığını yapan Necati Zekeriya, özellikle küçükler için yazdığı

¹¹ Hayber, *a.g.e.*, s. 139.

¹² Aynı yerde.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞININ YÜZÜNCÜ YILINDA ÇAĞDAŞ MAKEDONYA TÜRK
ŞAİR VE YAZARLARININ ESERLERİNDE BARIŞ, KARDEŞLİK VE DOSTLUK

şairlerle Makedonya Türk çocuk edebiyatının gelişmesinde büyük katkılar sağlamıştır.

Şair, çocuklara yönelik yazdığı şiirlerinde çok defa hayvanlar dünyasındaki hayvanların birbiriyle olan iyi ve kötü ilişkilerini göstererek küçüklere çeşitli mesajlar vermeyi amaçlamıştır. Çocuklara vermeyi amaçladığı mesajların başında ise iyi ilişkiler ve barış mesajları gelir. Mesela Silahşör Tavşan adlı şiir kitabında bütün olarak hayvanlar üzerinde durulmuş, vahşi ve evcil olmak üzere birçok hayvana yer verilmiştir. Necati Zekeriya, bu şiirlerinde tavşan-avcı, kedi-fare, tilki-horoz, geyik-avcı arasındaki bazı anlaşmazlıklardan ve savaşımlardan örnekler vererek buna bir son verilmesini ister. Nitekim, “Kır Hastanesi”ne gelen tilkinin içerideki daha zayıf hayvanlara zarar vermesin diye nöbetçi tavşan ve doktor ayı tarafından içeri alınmaması, kedinin farelere mektup yazması, filin en büyük hayvan olarak öteki hayvanları düğüne davet etmesi birer masal havası içerisinde verilmiştir. “*Kır Hastanesi*”, “*Sonsuz Savaş*” ve “*Tuhaf Düğün*” bu gibi örneklerin gösterildiği fabl türündeki manzumelerdir. “*Tuhaf Düğün*” adlı manzume hayvanlar arasındaki uyumun gösterildiği en iyi örnektir. Hemen hemen bütün hayvanlar filin düzenlediği düğüne hediyelerle gelirler. Hayvanların kralı olarak bilinen aslan da bunların arasındadır. Ancak; “ne büyük balık küçük balığı yutar” ne de “gücü yeten, gücü yettiğini ezer”. Çünkü düğüne gelen hayvanlar geçerken muzun dalına asılmış olan şu barış ve kardeşlik mesajını okurlar:

*“En güzel şey dünyada barış için çalışmak
Dostça hem de kardeşçe yaşamaya alışmak”
(Silahşör Tavşan)¹³*

Necati Zekeriya'nın hayvanlara okuttuğu bu mesaj; yalnız çocukların değil, bütün büyüklerin de üzerinde önemle düşünmeleri gereken bir mesajdır. Bundan, şairin küçük çocuklara huzurlu bir geleceğin garantisi olan barış ve kardeşlik yolunu gösterdiği anlaşılmaktadır.

Necati Zekeriya, 1964'te yayımladığı *Ninniler* adlı şiir kitabında, gelecekteki güzel günlerin sahibi olan çocukların bütün kötülerden ve kötülüklerden uzak, ışık ve renklerle dolu bir düş ülkesinde yaşamalarını ister. Şair, bunun ancak barışla mümkün olabileceğini düşünür. Bunu da “*Yeni Yıl Ninnisi*”nde çocukların bir dileğiyle dile getirir:

¹³ Hayber, a.g.e., s. 167.

DJUNEİS NURESKI

*“Ne olur
Bu yıl radyolar, gazeteler
Söz açmasın savaştan,
Oyunlarımızda tütsün dostluk dumanı
Tüm dillerle, tüm ninnilerde söylensin barış türküsü”
(Ninniler)¹⁴*

Necati Zekeriya, barış yolunun sevgiden geçtiğini bilir ve sevgiyle bütün kapıların açılacağını düşünür. Onun düşündüğü sevgi bütün insanlığı kucaklayacak genişlikte bir sevgidir. İnsanlığın amacı olan iyiye, doğruya ve güzele ancak ve ancak sevgiyle ulaşılacağına, hatta sevgiyle bütün kötülüklerin unutulacağına, düşmanlıkların ise dostluğa dönüşeceğine inanır. Şair bu inancını şiir dizelerinde şöyle dile getirir:

*“Gün gelir
Bütün kötülükler unutulur
Dost olur düşman bildiğin
Sevgiye tutulunca”
(Sevgi)¹⁵*

Necati Zekeriya, dünyada kalıcı barışın ancak dünyadaki her varlığa sevginin öğretilmesiyle sağlanabileceğini düşünür. Nitekim “*Ağıt*” adlı şiirinde bu düşüncesini şöyle dile getirir:

*“Sevgiyi ateşe öğretelim
Ki bir daha yakmasın insanları

Sevgiyi suya öğretelim
Ki bir daha boğmasın insanları

Sevgiyi insana öğretelim
Ki bir daha öldürmesin insanları”¹⁶*

Necati Zekeriya, bu duygu ve düşüncelerle “*Gün Ne Vakit Güzeldir*” adlı şiirinde barışın şartnamesini şöyle açıklamaktadır:

Eğer gün pencerede titremiş, her neni okşamış

¹⁴ Hayber, a.g.e., s. 169.

¹⁵ Hayber, a.g.e., s. 161.

¹⁶ Süreyya, a.g.e., s. 56.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞININ YÜZÜNCÜ YILINDA ÇAĞDAŞ MAKEDONYA TÜRK
ŞAİR VE YAZARLARININ ESERLERİNDE BARIŞ, KARDEŞLİK VE DOSTLUK

*akşam üstü vermişse elini karanlığa,
Eğer güneş kavaklara taç takmış
oturmuşsa güler yüzle tahtına
Eğer yağmur gümüşçe yağmış, kenti yıkamış
çekilmişse bulutların sırtına,
Eğer yel yapraklardaki tozları silmiş
çıkılmışsa gökyüzünün yedinci katına,
Eğer bülbül güne, güle türkü söylemiş
tünemişse yeşil yuvasına,
Eğer arı çiçeklerden bal toplamış
barınmışsa altın kovanına,
Eğer sen
Üç kez sevgi, üç kez barış demiş
Gözünde güzellik,
Gönlünde iyilik çekilmişsen yatağına,
Unutma:
GÜN O VAKİT GÜZELDİR.¹⁷*

Eski Yugoslavya’da dolayısıyla çağdaş Makedonya Türk edebiyatında *İlk Adımlar* adıyla 1952’de ilk Türkçe çocuk şiir kitabını yayımlayan Fahri Kaya, birinci kuşağa ait dikkate değer şair ve yazarların bir diğeridir. 1930 yılında Makedonya’nın Kumanova şehrinde dünyaya gelmiş olan Kaya, çocuk olarak memleketinde başladığı eğitimine İkinci Dünya Savaşı’nın patlak vermesiyle ara vermek zorunda kalmıştır. Savaştan sonra İştıp’te açılan öğretmenlik kurslarını tamamlayan yazar, hayata İştıp köylerinde öğretmen olarak atılmıştır. Daha sonra Belgrat Üniversitesi Filoloji Fakültesinde Şarkiyat Bölümünü tamamlayan Fahri Kaya, Üsküp Radyosu, Birlik Gazetesi, Sesler Dergisi gibi basın-yayın kuruluşlarında çalışmıştır. Bir ara Üsküp’teki “Kliment Ohridski” Pedagoji Akademisi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde Türk Edebiyatı derslerine girmiş olan Kaya, Eski Yugoslavya’da siyasetle de uğraşmıştır. Bir dönem Makedonya Komünistler Birliği Başkanlığı üyeliğine de seçilen Fahri Kaya, 1969 yılında Makedonya Tanıtma Bakanlığı, 1982’den emekli olduğu 1990 yılına kadar da Makedonya Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyesi görevinde bulunmuştur.¹⁸

¹⁷ Necati Zekeriya, *Çiçek (Yerli Türk Çocuk Edebiyatından Seçmeler)*, Sevinç Yayınları-Nova Makedonya Yayınevi, Üsküp 1969, s. 79.

¹⁸ Komisyon, *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997, Cilt 7, s. 202.

DJUNEİS NURESKI

Çoğunlukla çocuklara yönelik yazdığı şiirlerinde Fahri Kaya, çocuklar aracılığıyla insanlara barış konusunda da önemli mesajlar vermiştir. Onun barış mesajlarını en açık şekilde yansıtan şiirlerinden biri, şüphesiz ki çocuklar için yazdığı *Çocuk Rüyaları* adlı şiir kitabında yer alan “*Barış*” adlı şiiridir. Fahri Kaya, bu şiirinde, “insanların ne savaşmak ne de öldürmek için doğmadığını”, “insanların dünyaya birbirini sevmek ve birbirleriyle dost olmak için geldiklerini” söyler. Aynı şiirde Kaya, “insanların sürtüşmek, dövüşmek için değil; anlayış için, dostluk içinde yaşamak için doğduklarını” belirtir:

*İnsanlar doğmadı
savaşmak için.
İnsanlar doğmadı
öldürmek için.*

*İnsanlar dünyaya
gelir sevişmek için.
İnsanlar doğdular
dost olmak için.*

*İnsanlar doğmadı
sürtüşmek için.
İnsanlar doğmadı
dövüşmek için.*

*İnsanlar doğar
anlayış için,
dostluk içinde
yaşasın diye.¹⁹*

Çağdaş Makedonya Türk edebiyatının birinci kuşağına ait önemli şair ve yazarlarından biri de Doğu Makedonya'nın Yörük Türklerinden olan İlhami Emindir. 1931 yılında Radoviş'te doğan İlhami Emin, bütün öğrenimini Sırpça, Bulgarca ve Makedonca görmüştür. Diğer çağdaş Makedonyalı Türk şair ve yazarlarının çoğu gibi o da daha çok gazeteci ve eğitimci olarak görev yapmıştır. Birlik ve Nova Makedonya'da yazmış olan Emin, Üsküp Radyosu Türkçe Yayınlar Bölümü Müdürlüğü, Üsküp Halklar Tiyatrosu Genel Müdürlüğü görevlerinin yanında, 1982'de “bakan yardımcısı” olarak Makedonya Kültür Bakanlığında da görev yapmıştır. 1954'te Makedon Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitiren Emin, ilk iki şiir

¹⁹ Fahri Kaya, *Çocuk Rüyaları*, Birlik Yayınları, Üsküp 1991, s. 80.

**BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞININ YÜZÜNCÜ YILINDA ÇAĞDAŞ MAKEDONYA TÜRK
ŞAİR VE YAZARLARININ ESERLERİNDE BARIŞ, KARDEŞLİK VE DOSTLUK**

kitabını (*Životot Pee i Plače*-1955 ve *Deno-Noće*-1957) Makedonca olarak yazmıştır. On yıl kadar bir aradan sonra İlhami Emin Türkçe şiirler yazmaya başlamış. Ayrıca bazı şiir kitaplarını Türkçe ve Makedonca olarak bastırılmıştır.

Tito'nun tercümanlığını da yapmış olan İlhami Emin, Yugoslavya döneminde çoğunlukla güdümlü şiirler yazsa da, daha sonraları yazdıklarında kalemini daha özgün bir şekilde oynattığını görürüz. 1980'de Tito'nun ölümü üzerine yayınlanan *Gülev* ile 1982'de yayınladığı *Hepimiz Tito* adlı şiir kitaplarında, Tito'yu öven uzun uzun şiirleri yer almaktadır. Meselâ, İlhami Emin, "*Gülev*" adlı şiirinde, "güller önünde, Tito'ya and içeriz" diyerek "gülev" sayesinde en az yüz yıl daha barış içinde yaşayacağı inancını dile getirmektedir. Şiirde sık sık tekrarlanan "gülev" ile, Tito'nun evi ve o günkü Yugoslavya anlatılmak istenir. Yukarıda andığımız şiir kitaplarının dışındaki şiirlerinde gül çiçeğinin sembolü etrafında daha çok bireysel duygu ve düşüncelerine yer veren şair, yer yer çocukluk hatıralarını ve zaman içerisinde değişen insanı işlemiştir.

İlhami Emin, gerek güdümlü olarak yazdığı, gerekse bireysel ve lirik konulara ağırlık verdiği şiirlerinde kardeşlik ve barış temalarına da değinmiştir. Emin, her şeyden önce sevginin gücüne inanmaktadır ve insanlar olarak eğer yüreklerimizde sevgi ve temelimizde kardeşlik-birlik kanı varsa bütün engelleri aşabileceğimizi söyler. Güdümlü şiirlerini içine alan *Hepimiz Tito* adlı şiir kitabındaki "*Geleceğin Köprüleri*" adlı şiirinde bu duygu ve düşüncelerini şu mısralarla dile getirir:

*Sevgi dolu yürek atları ile
Aşarız yarın tüm surları
Surlarımızı
Kardeşlik birlik kanı var çünkü
Temelinde BUGÜNÜMÜZ'ün
Ancak gerektiğinde yine pusu kurarız
Başında köprünün
KÖPRÜLERİMİZ'in²⁰*

"*Uykudan Sonra*" adlı şiirinde de İlhami Emin, bütün insanları ikiz olmayan iki kardeş olarak görür. İnsanlar ikiz olmayan iki kardeş iken "neden karalığı içimizin, kanlılığı dünyamızın, renksizliği göğümüzün?"

²⁰ İlhami Emin, *Hepimiz Tito*, Birlik Yayınları, Üsküp 1982, s. 38.

diye sormaktadır. Fakat acı da olsa bunun cevabını kendisi şiirin son dizelerinde verir:

*İkiz olmayan iki kardeştir herkes
Bir elinde güneş
Diğerinde bıçak²¹*

Gülkaya adlı şiir kitabında, “*Yakovalı Kâzım Baba’dan Yarınlarımıza*” adlı şiirinde ise Emin, “kimseye karşı kin beslememizi, düşmanı kendimizin dışında aramamızı, karşımıza çıkan kişilere kardeşçe sarılmamızı” çünkü “günün birinde en gereksiz gibi gördüğümüz bir varlığın bile boşluğunu duyabileceğimizi” söyler. Aynı şiirde İlhami Emin “mantık varken silaha gerek olmadığını”, “insana kardeş denmeyen yerde silahların sesinin duyulacağını” söyler. Dolayısıyla, barışın yolu mantığımızı çalıştırmaktan ve herkesin herkese kardeş gözüyle bakmaktan geçtiğini anlatmak ister. Onun için Allah’ın bizi, insanlara kardeş gözüyle bakanlardan değil, “beyni makeden (silahtan) ibaret olandan” yani sürekli savaşı düşünen kimselerden korumasını diler:

.....

*kimseye karşı kin besleme
düşmanı kendinden gayri
hiçbir yerde arama
en gereksiz saydığın bir
varlığın dahi boşluğunu
duyarsın günün
birinde
ne yazık ki*

.....

*Mantık var iken
Yoktur hacet silaha*

*İnsana kardeş denmeyen yerde
Silah sesleri duyulur*

*Fareleri dahi besleyenden değil
Beyni makine misali olandan
Bizi korusun Allah*

²¹ İlhami Emin, *Güldeste*, Birlik Yayınları, Üsküp 1991, s. 17.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞININ YÜZÜNCÜ YILINDA ÇAĞDAŞ MAKEDONYA TÜRK
ŞAİR VE YAZARLARININ ESERLERİNDE BARIŞ, KARDEŞLİK VE DOSTLUK

*Karşına çıkan ilk kişiye
Hemen sarıl
Çünkü o kardeşindir senin*²²

Başında Kul Hüseyin'den “*Cihan harab oldu/ insan az kaldı*” mısralarını alıntıladığı “*Bugünlerden Yarına*” adlı şiirinde İlhami Emin, çeşitli teknik ve teknolojik buluşlarda bulunan insanoğlunu, bunları kötü amaçlarla kullanmakla suçlamaktadır. Burada şair bir anlamda sanki silah teknolojisinden bahsetmektedir. İnsan buluşu olan bu teknolojiye insanoğlu efendi olacakken bu teknolojinin kölesi olduğunu söylemektedir. İnsanları bugünlerden yarının dünyasına savaşın sembolü olan külleri değil, sevginin ve barışın sembolü olan gülleri taşımaya davet etmektedir:

*Uçan kaleleri buldun ise bul
En korkunç kıyımları buldun ise bul*

*Ne yazık ki buluşların olacakken kul
Sen onlara oldun yüz bin kezlik kul*

*Bugünlerden yarına taşıyalım gül
Gül dünyanın canına serpmeyelim kül.*²³

Aslen Prizrenli olup hayatının çoğunu Üsküp'te geçirdiği için Makedonyalı şair ve yazarlar arasında saydığımız Nusret Dişo Ülkü, ikinci kuşağa ait şair ve yazarların başında gelmektedir. 1938'de Kosova'nın Prizren şehrinde dünyaya gelmiş olan Nusret Dişo, 1964 yılında Necati Zekeriya'nın daveti üzerine Üsküp'e gelip Birlik gazetesinde, Sevinç ve Tomurcuk çocuk dergilerinde çalışmaya başlamıştır. 1977'de Priştine'ye geçip Tan gazetesinin kültür-sanat sayfalarını yöneten Dişo Ülkü, 1979 yılında, Priştine'de ilk Türkçe çocuk dergisi olan Kuş'un yayın hayatına girmesinde büyük emeği geçti. İlk şiir kitabı 1963 yılında çocuklar için yazdığı şiirlerden oluşan *Çocuklarla Ağaçlar* adını taşımaktadır. Makedonya Yazarlar Birliği üyesi olan Nusret Dişo Ülkü'nün çoğunu küçükler için yazdığı birçok şiir kitabının yanında bir de çocuk öykülerinden oluşan *Kara İsmet* adlı hikâye kitabı vardır.²⁴

²² İlhami Emin, *Gülkaya*, Diyalog Yayınları, Üsküp 2009, s. 38-42.

²³ İlhami Emin, *Güldeste*, s. 132.

²⁴ *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, Cilt 7, s. 233.

DJUNEİS NURESKİ

İkinci kuşak şair ve yazarlarından olmasına rağmen çoğu şiirindeki güdümlülük havası dikkatlerden kaçmamaktadır. Nusret Dişo'nun çoğunu çocuklar için yazdığı şiirlerinde tabiat, okul, vatan sevgisi, insan, kadın konuları yanında üzerinde durduğu önemli bir tema da barış ve özgürlüktür. O, barışı bütün dünyayı dolaşan ve engel, sınır tanımayan bir trene benzetir. Düşündüğü bu barış treninin içinde bütün dünya milletlerini görmek isteyen Nusret Dişo, herkesin barış düşüncesinden yana olmasını beklemektedir. Nitekim, “*Düşündüğüm Tren*” adlı şiirinde bu duygu ve düşüncelerini şöyle açığa vurmaktadır:

*Bir tren düşündüm ben
Hatsız, cereyansız gider,
Bir tren düşündüm ben
Düdüksüz, kömürsüz gider.*

*Bir tren düşündüm ben
Yolcusuz, makinistsiz,
Bir tren düşündüm ben
Para, pulsuz, biletsiz.*

*Düşümde gece ak buluttan
Barış için her ulustan:
Alaska'dan, Asya'ya
Avrupa'dan, Afrika'ya
Bir tren düşündüm ben.²⁵*

Şair, barışın ve özgürlüğün sembolü olan “*Güvercin*” adlı şiirinde de güvercine/barışa/özgürlüğe bütün beyazlıkları vermiştir. Bir bakıma barışı simgeleyen bu beyazlık, gökteki buluttan ninelerdeki ak saçlara, zenci çocuğun dişlerinden dedelerin aksakallarına, çocukların umutlarından düşlere kadar her şeyi kapsamaktadır:

*Şu güvercin
Gökten
Buluttan ak
Ninemın saçlarından ak.*

*Şu güvercin
Zenci çocuğunun
Dişlerinden ak*

²⁵ Nusret Dişo Ülkü, *Çocuklar ve Büyük Çocuklar*, Birlik Yayınları, Üsküp 1992, s. 105.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞININ YÜZÜNCÜ YILINDA ÇAĞDAŞ MAKEDONYA TÜRK
ŞAİR VE YAZARLARININ ESERLERİNDE BARIŞ, KARDEŞLİK VE DOSTLUK

Dedemin sakalından ak.

*Şu güvercin
Benim umduğumdan
Benim defterlerimden ak
Düşlerimden ak.*

*Şu güvercin aktan ak
Konuğudur göğün
Simgesi özgürlüğün.²⁶*

İkinci kuşak çağdaş Makedonya Türk edebiyatında çok yönlü kişiliğiyle dikkat çeken önemli şair ve hikâye yazarlarından biri de Avni Engüllü'dür. 7 Eylül 1947'de Üsküp'te doğan Avni Engüllü, Makedonya'daki diğer şair ve yazarları gibi eğitimci ve gazeteci kimliğinin yanında, politikacılığıyla da tanınmış bir şahsiyettir. Kısa bir öğretmenlik hayatından sonra, Üsküp Radyosu Türkçe Yayınlarında gazetecilik yapmıştır. Makedonya Gazeteciler Cemiyeti üyesi olan Engüllü, 1990 yılında Üsküp'te kurulan Türk Demokratik Birliğinin 29 Haziran 1991 yılında düzenlenen kurultayında başkanlık görevine seçilmiştir. İlk şiir (*İlk*-1972) ve hikâye kitabı (*Söğütaltı*) Birlik yayınlarından çıkan Engüllü, çocuklara yönelik şiir ve hikâyeler de yazmıştır. Çocuk şiirleri 1983'te *Mete- Üsküp-Birlik*, 1984'te de *Dört Mevsim* adında Priştine-Tan yayınlarından kitap olarak basılmıştır. 1985'te *İn misin Cin misin*, 1994 yılında da *Yarı Kalan Düşünceler* adlı şiir kitapları yayınlanmıştır.²⁷

Kendi ince düşünce ve duygularının bir ürünü olan şiirlerinde, lirizm ve gerçekçilikle karışık dile getirdiği birçok konunun yanında barış, kardeşlik, dostluk ve evrensellik temalarına da yer verdiği görülmektedir. Avni Engüllü, "*Günlü Geceli*" adlı şiirinde bütün insanların içinde aslında tek bir dileğin olduğunu söyler. Bu dilek, diğer insanlarla bir ve birlik olma, sarmaş dolaş yaşama isteğidir. Dolayısıyla şair, herkesten içindeki bu isteği yaşatmasını ve hayatın bir gerçeği olarak uygulamaya dönüştürmesini ister. Fakat bu dileğimizin gerçekleşebilmesinin tek yolu, "iyilikler, güzellikler uğruna çepeçevre çiçek açmak; iyiliği ve güzel denen her şeyi insanın sağına ve soluna yaymak, insanlık bilinciyle günlü geceli sarmaş dolaş olmak" gerektiğini söyler. Ayrıca insanlar olarak "bu bir olmak, birlik olmak"

²⁶ Dişo Ülkü, *a.g.e.*, s. 101.

²⁷ *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, Cilt 7, s. 238.

DJUNEİS NURESKİ

amacına ulaşabilmemiz için “bütün zorluklara rağmen caymaksızın aramızı kardeşçe yüceltmeyi sürdürmemiz” gerektiğini söylemektedir:

*İçten koparmak seziyi
İyilikler uğruna
Çiçek açmak çepeçevre
Güzellikler uğruna
Yaymak iyiliği güzel denen ne varsa her şeyi
İnsanın
Sağına soluna
Sarmak ve konumuz
Sarmaş dolaş olmak
Günlü geceli insanlık bilinciyle*

*Yaşamada zor olamaz başlamak
Hünerdir ancak
Sürdürmek her başlanan şeyi
Sürdürmek caymaksızın
Kardeşçe yücelterek aramızı
Amaç bir olmak birlik olmak
Ve konumuz ne başlamak ne de başlamamak
Sarmaş dolaş olmak konumuz
Günlü geceli insanlık bilinciyle*

*En büyük bir içtenlikle
Yaşamayı gerçeğe dek indirgemek
Sezi bir yanda
Bir yanda her şeyi bir anda başlamak dileği
Zorluklar istekleri izlercesine çata geliyor
Sürdürülmesi zor diyerek yaşamayı
Buna karşın konuda değişiklik yok
İçimizde tek dilek gibisinden
Yaşamak istiyor sarmaş dolaş olmak konusu
Günlü geceli insanlık bilinciyle.²⁸*

Avni Engüllü, “*Binbir Gece Masalı*” adlı şiirinde ise, evrensellekle ilgili duygu ve düşüncelerini dile getirmiştir. Şaire göre, dünyada barış ve özgürlüğü tesis etmek amacıyla masallar dünyasından esinlenerek gerçekler dünyasına getirilmiş bir düşünce olan evrensellekle kötü bir şey değildir. “Evrensellekle, yolsuzluk soysuzluk demek değildir”. Aslında “evrensellekle,

²⁸ Nimetullah Hafız, *Yugoslavya’da Çağdaş Türk Edebiyatı Antolojisi-Şiirler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989, Cilt 1, s. 134.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞININ YÜZÜNCÜ YILINDA ÇAĞDAŞ MAKEDONYA TÜRK
ŞAİR VE YAZARLARININ ESERLERİNDE BARIŞ, KARDEŞLİK VE DOSTLUK

koca koca, büyük büyük, iyi iyi, doğru dürüst bir yaşamak arzusudur”. Fakat ne yazık ki “boşluklarında kanat çırpmanın az geldiği” mutlak bir özgürlük dünyası olan masal dünyasıyla gerçek dünya arasında fark vardır. Dolayısıyla Avni Engüllü’ye göre evrensellik düşüncesi dünya şartlarında öyle sanıldığı gibi kolay kolay uygulama alanı bulabilecek bir düşünce olmaktan ziyade tatlı bir hülyadan ibarettir:

*Evrensellik yolsuzluk demek değil
Evrensellik soysuzluk da demek değil
Evrensellik
Sözlüğün bile içine alamadığı
Bir anlamın kendisi
Her şey dışında kalır onun
İçindeyse ille de
Koca koca büyük büyük
İyi iyi doğru dürüst
Bir yaşamak arzusu
Masallardacasına
Büyümeli dileklerin karşılıkları
Söndürün ışıkları yakın ışıkları
Geceler evren dışı
Günler yapmak geceleri nasıl da tatlı
Halimizse öyle bir hal ki
Binbir gece masalı
Çömelse de bakışlar
Kem istekle bir noktaya
Evrensellik
İçinde sığdıramaz işte bunu
Ve her şeyin sonu
Sözlük dışı anlamlar
Efsaneler
O perili bin saltanatlı masallar
Dağılır dört bir yana
Özgürlüksever şehzadeler çıkagelir
Hayır işlerle dopdolu periler
O periler ki izlendikçe
Bir çok şeyler geriler
Ağlamalar evren dışı
Gülüşe döndürmek ağlayışı nasıl da tatlı
Halimizse öyle bir hal ki
Binbir gece masalı
Masallar öyle tatlı
Öyle tatlı ki*

DJUNEİS NURESKİ

*Kanat çırpma boşluklarda az gelir
Her şey belki bir anda
Evrensel olma uğruna
Masallıktan çıkagelir gerçekler dünyasına
Günleriye gün bilmek gerek geceyi gece
Geceyse ne denli kara olsa
Karayı bile gerek saymamak hiçe
Çünkü gerçekler masal değil
Ne kurtarıcı şehzade var
Ne de o büyülü değneğiyle periler
Bırak geceyi bir yana al ille de ille günü
Oysa aydınlıkla dolu günlerin tümü
Hele içlerinde başlangıç denen o pazartesi o salı
Ve günlerin içinde halimiz o hal ki
Binbir gece masalı.²⁹*

Kendisini sırf şiire adayan, Üsküp 1948 doğumlu Fahri Ali, çağdaş Makedonya Türk edebiyatının ikinci kuşağına ait önemli şairlerden biridir. İlk ve orta öğrenimini tamamladıktan sonra, Üsküp'te "Nikola Karev" Öğretmen Okulundan mezun olan Ali, maddi imkânsızlıklar sebebiyle yüksek öğrenimine devam edemeyip Birlik Gazetesinde gazeteciliğe başlamış, bir ara Sevinç ve Tomurcuk çocuk dergilerinin yayın yönetmeliğini yapmıştır. Birçok şiir kitabı bulunan Fahri Ali'nin ilk şiir kitabı *Mangal* adıyla 1973 yılında Birlik Yayınları arasından çıkmıştır. Çocuklara yönelik şiirler yazmış olsa da Ali, daha çok konusu aşk, yalnızlık etrafında dönen yetişkinlere yönelik şiirler yazmıştır. Fahri Ali'nin yazdığı şiirler arasında dostluk konusunu ele alan şiirleri de bulunmaktadır. Dostluğu işlediği önemli şiirlerinden biri de "*Yok etme dostluğu sevgiyi inancı*" adını taşıyan şiiridir. Fahri Ali bu şiirinde insanları birbirlerini küçük düşürmemeye, vicdanlı olmaya, dostluğa, sevgiye inanmaya ve bunları yok etmemeye, yaşama sarılmanın ne demek olduğunu anlamaya çağırır:

*İnsan
Küçük düşürülme anlamını vicdanında bulmalı
Sonra gücünü bilmeli
Dostluğa inanmalı
Sevgi yok edilmemeli
İnanca bağlı olmalı*

²⁹ Hafız, a.g.e., Cilt 1, s. 138.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞININ YÜZÜNCÜ YILINDA ÇAĞDAŞ MAKEDONYA TÜRK
ŞAİR VE YAZARLARININ ESERLERİNDE BARIŞ, KARDEŞLİK VE DOSTLUK

*Yaşama sarılmanın anlamını sezi ver hey
Yok etme dostluğu sevgiyi inancı*³⁰

Alaettin Tahir, edebiyata genç yaşlarda şiir yazarak başlamasına rağmen daha sonraları öyküde karar kılmış çağdaş Makedonya Türk yazarlarından. 1949 yılında Üsküp'te doğmuş olan yazar, Birlik gazetesinde ve Üsküp Televizyonu Türkçe Yayınlarında gazeteci olarak çalışmış. *Birlik Gazetesi*'nde ve *Sesler Dergisi*'nde yayımlanan ilk öykülerini, 1973 yılında *Apartman 18* adı altında kitap haline getirip *Birlik* yayınlarından bastırmıştır. 1980 yılında ise, *Priştine-Tan* yayınları arasında ikinci hikâye kitabı olan "*Portre*"yi çıkarmıştır. Büyükler için yazdığı hikâyelerde, Türk çarşısına olan sevgisini, yabancılaşma olgusunu, *Portre* hikâyesinde olduğu gibi ikinci dünya savaşı yılları ve o yıllarda yaşanmış bazı aşkların hatıralarını dile getiren Alaettin Tahir'in, küçüklere yönelik yazdığı bazı hikâyelerinde barış konusunu işlediği görülür. Yazarın "*Barış Kuşu*" hikâyesi bu hikâyelerden biridir.

Kısa bir hikâye olan "*Barış Kuşu*" hikâyesinde, Necla adındaki küçük bir kız çocuğunun dünyasından barışa dair dilekler dile getirilmiştir. Bir bahar akşamında babasının yanında haberleri seyretmeye dalan küçük Necla, ekranda dünyanın birçok yerinde savaşların hala devam ettiğini, savaşlar yüzünden bir deri bir kemiğe dönüşmüş çocukları görür. Bu duruma çok üzülen küçük kız, yerinden kalkıp balkonun mermer duvarına tebeşirle beyaz bir güvercin çizip ağzına defne dalı takar. Küçük Necla, resmini tamamladıktan sonra güvercini avuçlarına alır gibi yapıp:

*"- Uç güzel kuşum, beyaz güvercinim, haydi uçuver! Barışı, özgürlüğü her tarafa taşı!"*³¹ diye söylenir.

Sonra odasına çekilen küçük kız, atlası açarak savaşın yapıldığı yerleri aramaya koyulur. Küçük Necla sabah uyanınca, gece yağın yağmurların mermer duvarından sildiği "barış kuşunun" orada olmadığını görünce sevinip çığlık atar. Çünkü çocuk aklıyla onun uçup savaşın yapıldığı yerlere barış götürdüğünü düşünür.

³⁰ Fahri Ali, *Yalnızlık Duyumu*, Birlik Yayınları, Üsküp 2002, s. 17.

³¹ Zekeriya, *Sevgiyle (Çocuk Öykümüz Güldestesi)*, s. 164.

DJUNEIS NURESKI

Görüleceği gibi, yazar bu kısa hikâyede küçük Necla'nın kalbinden ve ağzından dünyanın her tarafında barışın hâkim olmasıyla ilgili dileklerini ifade etmiş olur.

1950 yılında Üsküp'te doğmuş daha sonraları 1989 yılında İstanbul'a göç etmiş olan Suat Engüllü, çağdaş Makedonya Türk edebiyatında şair ve hikâyeciliği yanında eleştiri, deneme, inceleme-araştırma alanındaki çalışmalarıyla da tanınmış önemli şahsiyetlerden biridir. Makedonya'da yaşadığı süre içerisinde Üsküp Radyosu Türkçe Yayınlarında gazetecilik, Birlik Gazetesi kültür sayfalarında yazarlık, Sesler Aylık Toplum-Sanat Dergisinde yönetmenlik görevlerinde bulunan Suat Engüllü, yazdığı Türkçe şiirleriyle edebiyata ilk adımını attı. Birçok şiir kitabı ve bir öykü kitabı bulunan Suat Engüllü'nün ilk şiir kitabı 1972'de Birlik yayınları arasında *Sözgen* adıyla çıktı.³²

Şiirlerinin çoğunda iç dünyasına dönük bireysel konuları işleyen şair, bazı şiirlerinde dış dünyaya yönelik dostluk, insan sevgisi gibi evrensel konuları da dile getirdiği görülmektedir. “*Yarınlara Yakılan Türküler*” başlığını taşıyan şiiri bu konuları dile getiren en iyi şiir örneklerinden biridir. Suat Engüllü bu şiirde, dostluğun yüceltilmesini, acıyı bal eyleyen sevginin “il il, evre evre, gönül gönül baştan başa bütün dünyayı kaplamasını”, “duyguları kanatan yabancılıkların sancılarının silinmesini”, “insanların yüreklerinden beyaz güvercinlerin uçurtulmasını” ister. “Madem ki insanlığımızla övünüp duruyoruz, o zaman bütün saçma davranışlara paydos” dememizi, düşünce farklılığına saygılı olup, farklı düşüncelerle hayatımıza anlam katmamızı ister:

*Sevgi kesilmeli şimdi,
Güneşin doğuşunda,
Toprağın kokusunda,
Çiçeğin açışında,
Rüzgârın esişinde,
Yağmurun yağışında.*

*İl-il,
Evre, evre,
Gönül, gönül,
Kaplama evreni,
Baştanbaş.*

³² Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Cilt 7, s. 268.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞININ YÜZÜNCÜ YILINDA ÇAĞDAŞ MAKEDONYA TÜRK
ŞAİR VE YAZARLARININ ESERLERİNDE BARIŞ, KARDEŞLİK VE DOSTLUK

*Yolsuzu yola koyan,
Acıyı bal eyleyen,
Duyguları gürelten,
Sözlere anlam katan,
Bitmeyen büyü gibi,
Sevgi kesilmeli şimdi.*

Dostluğu yüceltmeli şimdi

*Saçlarını güzelce düzelt önce,
İnsafsızca esen bu yele karşı,
Silinsin sancuları yabancılıkların,
Duygularım kanyor ne zamandan,
Uçurt yüreğinden beyaz güvercinleri.*

*Mavide huzura kavuşsun yine,
Puslu doğmaya alışmış sabahlar.
Kalksın içinizdeki soğuk karlar,
Bürünsün gönül açıcılığına,
Bir süredir hep geciken baharlar.*

*Madem ki, taş çağından beri,
Övünip duruyoruz insanız, diye,
Paydos diyelim saçma davranışlara,
Farklı oluşuyla düşüncelerin,
Anlam katalım daha yaşamımıza,*

Dostluğu yüceltmeli şimdi.³³

Sonuç

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Tito Yugoslavyası döneminde temelleri atılan çağdaş Makedonya Türk edebiyatı, çoğu çocuk edebiyatı tarzında yazan önemli şair ve yazarları yetiştirmiştir. Büyük bir bölümü öğretmen ve gazeteci olan bu şair ve yazarlar, ekseriya çocuk edebiyatı tarzında yazdıkları şiir ve hikâyelerinde barış, kardeşlik ve dostluk temalarını işleyerek Makedonya'da bir barış edebiyatının yaratılmasında büyük katkıda bulunmuşlardır.

³³ Hafız, *a.g.e.*, Cilt 1, s .208-209.

DJUNEİS NURESKİ

Çağdaş Makedonya şair ve hikâyecilerinin birinci kuşağından olan Şükrü Ramo, Süreyya Yusuf ve Lütü Seyfullah hikâyelerinde daha çok o günkü Yugoslavya şartlarına uygun olarak güdümlü bir şekilde kardeşlik-birlik temasını işlerken; Şükrü Ramo, şiir ve hikâyelerinde dünyayı ve insanı birer barış eseri olarak görür, hayata dostlukla bakar ve insana hürmeti arar. Enver Tuzcu da kısmen güdümlü olarak yazdığı şiirlerinde Yugoslavya'da yaşayan bütün milletleri kardeş olarak görür; genç nesillere geçmişten intikamlarını savaşıarak değil, çalışarak, bilgi kılıçlarını kuşanarak, kafalarını ilimle doldurarak almalarını öğütler. Necati Zekeriya ise, daha çok çocuklara yönelik yazdığı şiirlerinde, dünyada en güzel şeyin barış için çalışmak olduğunu, ancak barış içinde geçen günlerin güzel olacağını söyler ve dünyadaki bütün dillerle barış türküsünün söylenmesini ister. Fahri Kaya, insanların savaşmak için değil birbirlerini sevmek ve dostluk içinde yaşamak için dünyaya geldiklerini söylerken; “İnsana kardeş denmeyen yerde/ duyulur sesi silahların” diyen İlhami Emin herkesi ikiz olmayan iki kardeş olarak görür ve insanları bugünlerden yarına kül değil gül taşımaya davet eder.

İkinci kuşak şair ve yazarlarının başında yer alan Nusret Dişo Ülkü çocuklara yönelik yazdığı şiirlerinde barış için her ulustan bir tren düşünürken”; hikâyeci Alaettin Tahir, küçük Necla'nın kalbinden ve elinden bütün dünyaya barışı ve özgürlüğü taşıyan beyaz bir güvercini uçurur. Avni Engüllü, bizden iyilikler, güzellikler uğruna çepeçevre çiçek açmamızı, insanlık bilinciyle günlü geceli sarmaş dolaş olmamızı, bütün zorluklara rağmen caymaksızın aramızı kardeşçe yüceltmemizi isterken; Fahri Ali, bizi dostluğa ve sevgiye olan inancımızı korumaya çağırır. Yarınları türküler yakan Suat Engüllü de insanlara bütün dünyayı sevgiyle kaplama ve dostluğu yüceltme çağrısında bulunmaktadır.

Biz de burada, 20. yüzyıl boyunca Balkan Savaşlarını, Birinci Dünya Savaşını, İkinci Dünya Savaşını ve son olarak Yugoslavya-Bosna Savaşlarını ve bu savaşlarda büyük acılar yaşamış olan Balkanlı ve dünyada yaşayan diğer bütün insanların içinde bulunduğumuz 21. yüzyılda, karşılıklı anlayış ve hoşgörü temellerinin üzerinde yükselen kardeşlik, barış ve dostluk eseri bir coğrafyada yaşamalarını dileyerek sözlerimizi noktalamak istiyoruz.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞININ YÜZÜNCÜ YILINDA ÇAĞDAŞ MAKEDONYA TÜRK
ŞAİR VE YAZARLARININ ESERLERİNDE BARIŞ, KARDEŞLİK VE DOSTLUK

KAYNAKÇA

ALİ, Fahri, *Yalnızlık Duyumu*, Birlik Yayınları, Üsküp 2002.

DİŞO ÜLKÜ, Nusret, *Çocuklar ve Büyük Çocuklar*, Birlik Yayınları, Üsküp, 1992.

EMİN, İlhami, *Hepimiz Tito*, Birlik Yayınları Üsküp 1982.

_____, *Güldeste*, Birlik Yayınları, Üsküp 1991.

_____, *Gülkaya*, Diyalog Yayınları, Üsküp 2009.

HAYBER, Abdulkadir, *Makedonya ve Kosova Türklerinin Edebiyatı*, MEB Yayınları, İstanbul 2001.

HAFIZ, Nimetullah, *Yugoslavya'da Çağdaş Türk Edebiyatı Antolojisi-Şiirler*, Cilt 1, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989.

_____, *Yugoslavya'da Çağdaş Türk Edebiyatı Antolojisi-Hikâye-Roman*, Cilt 2, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.

İSEN, Mustafa - İsen, Reyhan - Kireççi, Ayşe Esra, *Balkanlarda Türk Çocuk Şiiri Antolojisi*, Varlık Yayınları, İstanbul 2001.

KAYA, Fahri, *Çocuk Rüyaları*, Birlik Yayınları, Üsküp 1991.

Komisyon, *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, Cilt 7, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997.

SÜREYYA, Yusuf, *Yugoslavya Türk Şiiri*, Tan Yayınevi, Prizren 1976.

ZEKERİYA, Necati, *Çiçek (Yerli Türk Çocuk Edebiyatından Seçmeler)*, Sevinç Yayınları, Nova Makedonya Yayınevi, 2. Baskı, Üsküp 1969.

_____, *Sevgiyle (Çocuk Öykümüz Güldestesi)*, Tan Yayınları, Priştine 1988.